

BENE KRISZTIÁN

A francia megszálló hadsereg szerepe a magyar határváltozásokban 1918–1920 során

*Tervek és valóság**The Role of the French Occupation Army in the Hungarian Border Changes
during 1918–1920. Plans and Reality*

In the present study, we attempt to briefly illustrate the Franco–Hungarian military relations during and after World War I, the activities of French troops in Hungary after the conclusion of the Belgrade Military Convention, and their impact on the Hungarian borders established at the peace conference. For this reason, the diplomatic events, which have already been discussed in many other places in detail, will be discussed only as far as their attachment to the military events warrants. The main objective of the study is to prove that the local French military leadership was able, within certain limits, to influence the formation of borders in the region.

A francia–magyar politikai és katonai kapcsolatok hosszú múltra tekinthetnek vissza, hiszen már a kalandozó magyar csapatok is 12 alkalommal folytattak olyan hadjáratokat, amelyek többek között a francia területeket is érintették.¹ Az ezt követő több mint ezer év során a két ország közti kapcsolatok változó intenzitásúak és eltérő természetűek voltak, hiszen akadt olyan időszak a 14. században, amikor az Anjou-ház magyar ágának tagjai, I. Károly (1308–1342) és Nagy Lajos (1342–1382) foglalták el Magyarország trónját² és olyan is, amikor francia haderő mért vereséget

¹ Kristó 1998. 55–60.

² Bertényi 2000. 51–56

magyar földön az osztrák–magyar hadseregre a napóleoni háborúk forгатagában 1809-ben a győri csatában.³ Mindezek ellenére a két ország kapcsolattörténetének egyik legmeghatározóbb momentuma az 1920. június 4-én a versailles-i Nagy-Trianon kastélyban a trianoni békeszerződés aláírása, amelynek következtében Magyarország elveszítette területének és lakosságának mintegy kétharmadát.⁴ A békeszerződés létrejöttéhez vezető diplomáciai folyamatot már számos alkalommal vizsgálták részletekbe menően, ugyanakkor emellett általában háttérbe szorult annak a francia haderőnek a vizsgálata, amely a háború lezárása és a békeszerződés aláírása közötti időszak nagy részében Magyarország területén állomásozott, ennek eredményeképp pedig aktív résztvevője és alakítója volt a katonai–politikai helyzetnek.

Ebből kifolyólag a jelen tanulmányban arra teszünk kísérletet, hogy a rendelkezésre álló terjedelem szabta korlátok között röviden bemutassuk az első világháború alatti és utáni francia–magyar katonai viszonyrendszert, a belgrádi katonai konvenció megkötése (1918. november 13.) után Magyarország területén található francia csapatok tevékenységét, valamint ezek hatását a békekonferencián kialakított magyar határokra. A fentiekből kifolyólag a diplomáciai fejleményekre – amelyek rendkívül szerteágazóak és önmagukban is rendkívül érdekesek – csak annyiban térünk ki, amennyire a katonai fejleményekhez való kötődésük indokoltá teszi.

Az első világháború alatti francia–magyar katonai kapcsolatok jellemzői

A két állam között az első világháború során létrejövő katonai kapcsolatok több szempontból is sajátosak voltak. Egyrészt Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchia részeként nem rendelkezett önállósággal külpolitikai és hadügyi téren, így a diplomáciában és a harctereken való részvétele is államszövetségi keretek között valósult meg, tehát az esetek többségében nem lehet egyértelműen magyar részvételről beszélni. Másrészt a földrajzi adottságokból és a kor haditechnikai fejlettségi szintjéből kifolyólag a két szembenálló fél csupán korlátozott mértékben tudott közvetlen összecsapásokat folytatni egymással, hiszen nem rendelkeztek közös határokkal. Ebből kifolyólag az első világháborúra jellemző nagyszabású, nagy területre kiterjedő, hosszú időn keresztül tartó hadműveletek helyett a két fél hadereje között csupán kisebb, epizodikus jellegű összecsapásokra került sor a háború éve alatt, amelyek legtöbbször viszonylag kis létszámú alakulatokat, esetenként csupán egy-egy fegyvernemet érintettek, és általában ezek is soknemzetiségű erők kötelékében valósultak meg a szövetségi rendszerek logikájából fakadó módon.

³ Lázár 2013. 23–30.

⁴ Romsics 2007. 145–162.

A fenti adottságok eredményeképpen Franciaország 1914. augusztus 2-án az Osztrák–Magyar Monarchiának küldött hadüzenete⁵ után számos, egymástól időben és térben viszonylag távol eső összecsapásra került sor, amelyek között nem állt fenn szoros kapcsolat. Időrendben haladva elsőként érdemes megemlíteni a nyugati hadszíntéren zajló összecsapásokat. 1914 őszén nyugati irányú előretörése során a német hadsereg osztrák–magyar nehéztüzérségi alakulatokat kért kölcsön szövetségésétől a belga és francia erődök leküzdése érdekében. A 2. krakkói tüzérezred 5. és 6. százada, valamint a haidenschafti 8. vartüzérszászlóalj 1. és 2. százada hatékonyan el is látták ezeket a feladatokat 1915 tavaszán az olasz hadszíntérré történt áthelyezésükig.⁶ Ezzel egyidőben, majd ezt követően is számos összeütközésre került sor a francia és az osztrák–magyar haditengerészet között az Adriai-tengeren. Ennek első szakasza a két állam közti hadüzenettől Olaszország 1915-ös hadba lépéséig tartott és az úgynevezett „francia háború” nevet viselte, amely az olasz hadüzenet után átalakult az úgynevezett „olasz háborúvá”, és egészen a konfliktus végéig tartott.⁷ Ennek az összecsapás-sorozatnak az egyik legismertebb epizódja volt az 1917. május 15-i otrantói csata, amelyben a Horthy Miklós vezette alatt álló flottakötélék megsemmisítette az antant tengeri védműveinek egy részét a központi hatalmak hajóinak a tengersizoron való áthaladása érdekében.⁸ Noha az antanterőknek az 1915 áprilisában a Dardanellák elfoglalására indított partraszállási hadművelete végül kudarccal zárult, de az 1916 januárjáig tartó összecsapásban a brit és francia erőekkel szemben osztrák–magyar részről a 9. számú 24 cm-es mozsárüteg és a 36. számú 15 cm-es tarackos üteg részt vett a török erők megsegítésének céljából.⁹ Olaszország 1915 májusában az antanthatalmak oldalán lépett be a háborúba, és támadást indított az Osztrák–Magyar Monarchia ellen. Lekötöttségei ellenére az osztrák–magyar haderő – német segítséggel – 1917 októberében Caporetto térségében nagyszabású, sikeres ellentámadást indított, amely jelentős veszteségeket okozott az olasz hadseregnek.¹⁰ Annak érdekében, hogy elkerüljék Olaszország esetleges kiválását a háborúból, az antant hadvezetés brit és francia csapatokat irányított át az olasz hadszíntérré. A X. hadsereg kötelékében szolgálatot teljesítő két francia hadtest (a 12. és a 31.) jelentős szerepet játszott a későbbi olasz sikerekben.¹¹ Eközben a balkáni hadszíntéren a szerb hadsereg 1915-ös veresége után a Monarchia északi irányból érkező csapatai 1915–1916 fordulóján elfoglalták Montenegrót és Albánia nagy részét. A nyugati antanterők

⁵ Szijj 2000. 743.

⁶ Balla 2018. 46–47.

⁷ Szijj 2000. 193., 507–508.

⁸ Horthy 2011. 100–106.

⁹ Szijj 2000. 200.; Saral – Saral 2012.

¹⁰ Galántai 2000. 260–265., 385–387.

¹¹ Keegan 2010. 699–707.

görögországi partra szállása után pedig 1916 folyamán kialakult egy, a Balkánt kelet-nyugati irányban átszelő frontvonal, amelynek nyugati szárnyán az osztrák–magyar erők álltak szemben a Szövetséges Keleti Hadsereg alakulataival.¹² Miután az évekig tartó állóháború után az 1918 szeptemberében meginduló francia offenzíva áttörte a macedón frontot, az osztrák–magyar csapatok 1918 október végére visszavonultak a két ország területéről, amelyeket a szerb–görög–francia erők vontak ellenőrzésük alá.¹³ 1918 nyarán újból osztrák–magyar csapatokat vetettek be a nyugati hadszíntéren, amelyeknek a német hadsereg védelmi harcait kellett támogatniuk az antanterőkkel szemben. Ezekben a harcokban az osztrák–magyar közös haderő 1., 35. és 106. gyaloghadosztályai, valamint a magyar királyi honvédség 37. gyaloghadosztálya vett részt egészen 1918 novemberéig, bár a harcok kimenetelére érdemi befolyást nem tudtak gyakorolni.¹⁴

A teljesebb kép áttekintése érdekében az összecsapások mellett meg kell említenünk egy kevésbé ismert fejezetet is: a francia hadsereg kötelékében fegyveres szolgálatot vállaló magyar állampolgárokét. A világháború kirobbanása után a francia kormányzat lehetővé tette a külföldi állampolgárok számára, hogy csatlakozzanak a francia hadsereghez.¹⁵ A hivatalos statisztikák szerint a több, mint negyvenezer jelentkező közül 1369 fő volt osztrák–magyar állampolgár.¹⁶ Nemzetiségi összetételükre vonatkozóan korábban nem állt rendelkezésre pontos forrás, de a háború centenáriumaához kötődő levéltári digitalizációs erőfeszítéseknek köszönhetően¹⁷ ma már elérhetőek az önkéntesek személyi adatai, ami lehetővé teszi a Magyar Királyság területén született személyek számának meghatározását. Ezek alapján 295 magyarországi születésű katona szolgált a francia hadseregben, akik közül 51 fő áldozta életét Franciaország győzelméért.¹⁸ Anélkül, hogy a rendelkezésre álló információk alapján részletesen bemutatnánk ennek a különleges csoportnak a tagjait,¹⁹ megelégszünk néhány általános jellemzőjük közreadásával. A magyarországi születésű katonák nemzetiségi hovatartozása – a személynevekből levonható következtetések alapján – leképezte a Magyar Királyság etnikai sokszínűségét, mivel a katonák számos különböző etnikum (magyar, német, szláv) soraiból származtak. Az érintettek közel fele magyarországi városokban – utóbbiak döntő többsége Budapesten – látta meg a napvilágot, két régióból pedig (ne-

¹² Balla – Pollmann 2015. 292–293.

¹³ Szijj 2000. 477.; Popescu 2016. 149–156.

¹⁴ Balla 2018. 47–55.

¹⁵ De Gmeline 2016. 261–262.

¹⁶ Comor 2013. 358.

¹⁷ Amelyek eredményeit a Grand Mémorial (GM) és a Mémoire des Hommes (MH) internetes portálokon tették közzé.

¹⁸ MH. Morts pour la France de la Première Guerre mondiale. Hongrie.

¹⁹ Bővebben I. Bene 2019.

vezetesen a Dunántúl és Erdély) kiemelkedően sok leendő francia egyenruhában harcoló katona származott. Átlagéletkoruk bőven 30 év felett volt, tehát alapvetően nem a fiatalok teljesítettek katonai szolgálatot a francia hadseregben. Döntő többségük a legénységi állomány soraiban szolgált, csupán 31 altisztről, 2 tisztről és 2 tisztjelölről van tudomásunk közöttük. Mintegy 50 %-uk (139 fő biztosan, 14 fő pedig valószínűleg) a Francia Idegenlégió kötelékében harcolt, a többiek viszont valamely reguláris alakulat soraiban, tehát feltételezhető, hogy utóbbiak már rendelkeztek francia állampolgársággal (is) a hadsereghez való csatlakozásuk pillanatában, tehát nem önkéntesek, hanem mozgósítottak voltak.

A francia haderő útja Magyarországra

Mint korábban láttuk, Franciaország 1915-ben jelentős erővel – két hadosztállyal – vett részt a Dardanellák elfoglalását célzó hadműveletben, majd további erősítéseket küldött a Görögország északi részén 1916-ban kialakított megerősített táborba, amely hamarosan annak a defenzív hadműveletnek a bázisává vált, amely az antant balkáni pozícióit védte a központi hatalmak Szerbiát legyőző és dél felé előretörő csapataival szemben. A folyamatosan növekvő létszámú francia haderő 1916 végére már nyolc gyalogoshadosztályt és egy megerősített lovasdandárt, valamint közel egytucat repülőszázadot foglalt magába mintegy 210 ezer fős létszámmal, így a Szövetséges Keleti Hadseregen belül a Francia Keleti Hadsereg képviselte a legjelentősebb nemzeti haderőt a mellette szolgáló brit, szerb, olasz, görög és orosz kötelékeket jelentősen felülmúlva.²⁰ Az 1916-os év folyamán a központi hatalmak csapataival szemben létszámfölénybe került antanterők Görögország északi határára foglaltak el pozíciókat, de ismétlődő erőfeszítéseik ellenére sem voltak képesek jelentősebb sikert felmutatni a nehéz terepen jól kiépített állásokban védekező bolgár és német erővel szemben a következő hónapok folyamán.²¹

A katonai sikertelenséget diplomáciai eszközökkel próbálták meg ellensúlyozni, amikor az antanthatalmak politikusai elérték, hogy Románia 1916. augusztus 27-én hadüzenet nélkül megtámadja az Osztrák–Magyar Monarchiát, és azonnal be is nyomuljon Erdély területére. Az új hadviselő fél bevonása azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Egyrészt a Görögországban bevetett antanterők nem tudtak a kellő időben megfelelő erőösszpontosítást létrehozva eredményes támadást indítani a központi csapatok ellen, másrészt pedig a német erők támogatását élvező osztrák–magyar haderő (Arthur Arz von Straussenburg 1. hadserege és az Erich von Falkenhayn vezette 9. német hadsereg) először meg-

²⁰ Schiavon 2016. 306.

²¹ Peev 2016. 84–90.

állította a román előrenyomulást, majd átvette a kezdeményezést és kiűzte a román csapatokat Erdélyből. Az ellentámadás annyira sikeresnek bizonyult, hogy Románia jelentős része a központi hadseregek ellenőrzése alá került, a román kormány pedig 1917 végén fegyverszünetet kötött a központi hatalmakkal, majd 1918 májusában aláírta a bukaresti békét, amellyel elismerte vereségét és a gazdasági engedményeken felül még területeket is át kellett adnia az Osztrák–Magyar Monarchiának.²²

Az antanterők helyzetét jelentősen javította az a tény, hogy 1917 júniusában az antanthatalmak diplomáciai és katonai nyomására I. Konstantin király (1913–1917) lemondott a trónról fia, I. Sándor (1917–1920) javára, és új görög kormány alakult Elefthériosz Venizélosz vezetésével, amely már hivatalosan is hadat üzent a központi hatalmaknak, ebből kifolyólag pedig haderejét is a háborús erőfeszítések szolgálatába állította.²³ Az ezt követő időszak az erőgyűjtés jegyében telt, amely lehetővé tette, hogy 1918 nyarára 23 hadosztály kötelékében 574.000 katona álljon az antant hadvezetésének rendelkezésére a balkáni hadszíntéren, amely már meggyőző túlerőt jelentett a szembenálló mindössze 14 hadosztállal szemben. Ezeknek az erőknek a bevetésével került végül sor 1918. szeptember 15-én annak a nagyszabású támadó hadműveletnek a megindítására a Szövetséges Keleti Hadsereg frissen kinevezett új parancsnokának, Franchet d’Espèrey tábornoknak a vezetésével, amely döntő sikereket ért el. A bolgár csapatok védelmi vonalának áttörése után Bulgária fegyverszünetet kért, a kimerült német és osztrák–magyar erők pedig kénytelenek voltak gyors ütemben visszavonulni, így az antanterők szinte ellenállás nélkül törhettek előre észak felé a Balkán-félszigeten. Az előrenyomulásuk során felszabadították Albániát, Montenegrót és Szerbiát, november elején pedig már a magyar országhatárt is elérték.²⁴

A francia diplomáciai vezetés tervei a haderő felhasználására vonatkozóan

A katonai győzelem kivívása után a balkáni és közép-európai térségben rendelkezésre álló francia és szövetséges haderő leoptimalisabb felhasználásának nyilvánvaló módon a vezető francia politikai körök által megfogalmazott politikai célokhoz kellett igazodnia. Ebből kifolyólag érdemes megvizsgálni, hogy milyen elképzelései voltak a francia diplomáciának a régióra vonatkozóan.

²² Sandu 2016. 162–164.

²³ Keegan 2010. 617.

²⁴ Ormos – Majoros 1998. 245–246.

Bár a háború folyamán Franciaország hatalmas erőfeszítéseket tett a konfliktus megnyerése érdekében, ennek ellenére a francia politikai vezetés – Elzász-Lotaringia visszaszerzését leszámítva, amely már hosszú ideje megfogalmazott cél volt – sokáig nem rendelkezett konkrét elképzelésekkel a háború utáni területi rendezéssel kapcsolatban.²⁵ A helyzetet nehezítette, hogy még a vezető francia politikai körökben sem volt egyetértés a közép-európai régió jövőjével kapcsolatban, amelyről egyébként számos forrásból igen pontos ismeretekkel rendelkeztek.²⁶ Egyes véleményformálók szerint célszerűnek tűnt fenntartani a meglévő állami kereteket, ami egyben azt is jelentette, hogy vissza kellett utasítani a különböző nemzetiségi mozgalmak elismerését,²⁷ míg a területet ismerő más szakértők a Philippe Berthelot által kidolgozott úgynevezett négy pillér rendszer mellett foglaltak állást,²⁸ mely szerint Európa keleti felén az újonnan létrehozott Lengyelországra, Csehszlovákiára, Jugoszláviára és a megnövelt területű Romániára kell alapozni a politikai stabilitást, ami magától értetődő módon feltételezte a korábban fennálló államok kereteinek lebontását és területük felosztását az új államalakulatok javára.²⁹

A konfliktus előrehaladtával egyre sürgetőbbé vált egy részletes elképzelés kialakítása a háború utáni rendezésről, ezért 1917 elején Raymond Poincaré köztársasági elnök Aristide Briand külügyminiszter közvetítésével felkérte Charles Benoist-t, a törvényhozás egyik képviselőjét egy olyan, szakértőkből álló szervezet létrehozására, amely képes előkészíteni és segíteni a leendő béketárgyalásokon a francia delegációt. Ez a szervezet a *Comité d'études* (Tanulmánybizottság) nevet kapta, soraiba pedig olyan egyetemi-akadémia körökből származó embereket – elsősorban történészeket és földrajztudósokat hívtak meg –, akik ismereteikkel érdemben hozzá tudtak járulni a háború utáni új európai határokra vonatkozó francia álláspont kialakításához.³⁰ A bizottság 1917 februárjában jött létre és a következő két év során kemény munkával két kötetben összegezte javaslatait, melyek alapvetően az Osztrák–Magyar Monarchia felosztásából indultak ki.³¹ Mindazonáltal az elvégzett nagyszabású és aprólékos munkája ellenére a *Comité d'études* javaslatait a francia békedelegáció csak igen kis mértékben vette figyelembe álláspontja kialakítása során. Ennek a tartózkodásnak több oka is volt. Az egyik abból fakadt, hogy a csoport létrehozása Clemenceau belpolitikai ellenfeleihez kötődött, akikkel a francia kormányfő nem kívánt együttműködni, ezért az általa létrehozott szakértői szervezet tanácsait is fenntartással fogadta. A másik ok az volt, hogy Clemenceau

²⁵ Majoros 2019a. 118.

²⁶ Majoros 2008. 17–28.

²⁷ De Sédouy 2017. 49.

²⁸ Majoros 2019b. 135.

²⁹ Romsics 2007. 45–46.; Dankovics – Pataki 2000. 169–170.

³⁰ Lowczyk 2008. 5–7.

³¹ L. Travaux du Comité d'études 1918. és 1919.

a béketárgyalások során elsősorban Franciaország hosszútávú biztonságát kívánta garantálni, amihez ugyan legjobb meggyőződése szerint Németország és szövetségesei katonai és gazdasági potenciáljának felszámolásán keresztül vezetett az út, de ennek megvalósítását a saját elképzelései szerint kívánta véghez vinni. Ebből kifolyólag sem a többi tárgyaló fél, sem pedig a saját szakértői által megfogalmazott rendezési elvek és javaslatok sem gyakoroltak rá érdemi befolyást.³²

Mindezek következtében a térség jövőjére vonatkozó konkrét francia diplomáciai tervek még 1918 végén sem voltak egyértelműek. Egy dátum nélküli diplomáciai feljegyzés szerint a háború végén kialakult helyzetben *„Ausztia-Magyarország területének szövetséges megszállása kiváló alkalmat teremt arra, hogy a francia befolyást megalapozzuk és végérvényesen meggyökereztesük ezekben az országokban. [...] szilárdnak és igazságosnak kell mutatkoznunk egy árnyalattal több szigort tanúsítva az osztrákok, egy árnyalattal több megbocsátást a magyarok irányában. [...] Politikai célunk [...] a francia befolyás uralkodóvá tétele az új magyar köztársaságban, és azon kedvező megkülönböztetés kiaknázása, amelyről a magyarok francia megszállást kérve tettek tanúbizonyságot.”*³³ Ez a megközelítés magyar szempontból egy kifejezetten kedvező forgatókönyv lehetőségét vetítette előre. Ugyanakkor egy másik álláspont sejlik fel abból a memorandumból, amit a francia kormány 1918. november 27-én intézett a többi győztes nagyhatalomhoz, amelyben a háború lezárását elősegítő béketárgyalások alapjait kívánta lefektetni. Ebben a dokumentumban a francia fél ugyan elsősorban a tárgyalások technikai menetét járta körbe (a vesztesek kizárása az egyeztetésekről, a résztvevő országok képviselőinek formája és súlya, a tárgyalt kérdések sorrendje stb.), azonban azt is hangsúlyozta, hogy a népek önrendelkezési jogának és a kisebbségvédelemnek kiemelt alapelveként kell majd szolgálnia a békekonzferencián. Ez az állásfoglalás abba az irányba mutat, hogy a korábban felmerült rendezési lehetőségek közül Franciaország a határok nagyszabású átalakítása mellett foglalt állást, még akkor is, ha az 1918. december 2–3-án Londonban zajló egyeztetéseken a brit és az olasz fél az amerikai elnök távollétében hivatalosan nem hagyta jóvá a számukra beterjesztett dokumentumot.³⁴

Mindezekből az információkból azonban még nem derül ki egyértelműen, hogy Magyarországnak milyen sorsot szántak a francia diplomaták rendezés során. Ráadásul a régió határainak ki- és átalakítása nyilvánvaló módon függött mind a többi nagyhatalom, mind pedig a térségbeli szövetségesek álláspontjától is, tehát a francia álláspont megvalósítása a diplomácia szereplői mellett elsősorban a francia (és a régiós szövetséges) haderő(k) kezében volt.

³² Berstein 2018. 84–85.

³³ Ádám – Litván – Ormos 1993. 62–64.

³⁴ De Sédouy 2017. 50–54.

A Francia Keleti (Magyarországi) és a Dunai Hadsereg magyarországi tevékenysége

A francia vezérkar azt a döntést hozta, hogy a balkáni hadszíntéren rendelkezésre álló erőket két részre bontja, hogy hatékonyabban lássák el a háború lezárása során, valamint azt követően felmerülő feladatokat. Ennek következtében 1918. október 28-án létrehozták Henri Berthelot tábornok vezetése alatt a Dunai Hadsereget, melynek kötelékébe három francia (a 30., 57. és 16. gyarmati) és egy brit (a 27.) gyalogoshadoszály, valamint egy lovasezred tartozott.³⁵ Berthelot tábornok jó helyismerettel rendelkezett, mivel 1916 októbere és 1918 májusa között a Romániába küldött francia katonai misszió parancsnokaként tevékenykedett, és azért irányították megint ebbe a régióba, hogy korábbi kapcsolatai segítségével közreműködjön Románia újbóli hadba lépésében, aminek elsődleges célja a román hadseregnek az orosz bolsevik erők elleni harcba való bevonása volt.³⁶ A rendelkezésre álló többi erő a Francia Keleti (1919. március 1-jétől Magyarországi) Hadsereg kötelékében folytatta előrenyomulását északi irányba. Noha ez a haderő csupán három gyalogoshadosztályból (a 11. és 17. gyarmati gyalogoshadosztályból, valamint a 76. gyalogoshadosztályból), valamint egy lovasdandárból állt³⁷ Paul Prosper Henrys tábornok vezetése alatt,³⁸ a szövetséges szerb, görög, brit és olasz csapatokkal együtt bőven elegendőnek bizonyult arra, hogy az időközben november 3-án Padovában megkötött fegyverszüneti egyezményt követően kézben tartsa a helyzetet az ellenállást beszüntető és gyors ütemben visszavonuló német és osztrák–magyar erőkkel szemben.³⁹ Ilyen körülmények között indult útnak egy magyar delegáció Károlyi Mihály miniszterelnök vezetésével Belgrádba, hogy tárgyalásokat folytasson Franchet d'Espèrey tábornokkal, a Szövetséges Keleti Hadsereg főparancsnokával a balkáni hadszínterre vonatkozó fegyverszünetről, amelyet végül november 13-án írtak alá.⁴⁰ A belgrádi konvenció néven ismertté vált 18 pontos egyezmény értelmében a magyar csapatoknak ki kellett vonulniuk a demilitarizált keleti és déli területekről, amelyek a szövetséges erők megszállása alá kerültek, ugyanakkor utóbbiak fenntartották a jogot, hogy bármilyen stratégiai-

³⁵ Bernachot 1970b. 18.

³⁶ D'Azay 2018. 19–370.

³⁷ A korábbi jelentős létszám csökkenésének két oka volt: a balkáni megszállási kötelezettségek, valamint a dél-oroszországi intervencióban való részvétel. L. részletesen Vadász 1969. 242.; Avenel 2010. 163–167.; Majoros 1998. 1323–1342.

³⁸ Service historique de la Défense (SHD) GR 26 N 88/2. Compte rendu journalier du 18 novembre 1918.

³⁹ Balla – Pollmann 2015. 294.

⁴⁰ Hajdu 2010. 175–176.

ailag fontos pontot megszálljanak. Ezzel párhuzamosan a magyar haderőt le kellett szerelni, mindössze 6 gyalogos- és 2 lovashadosztály maradhatott fegyverben, de ezek is csupán a belső rend fenntartása érdekében.⁴¹ Emellett Fernand Vix vezérkari alezredes vezetésével egy antantmissziót delegáltak Budapestre a konvenció feltételeinek betartása és a Francia Keleti Hadsereg kötelékéből érkező megszálló csapatok elhelyezésének előkészítése céljából.⁴²

A magyar fél szívesen fogadta a belgrádi konvencióban megfogalmazott francia megszállás tervét, amelyet a Károlyi-kormány de facto elismeréseként értelmezte, amely a későbbiekben nagyobb mozgásteret biztosít számára külpolitikai kérdésekben. A francia fél még elégedettebb volt, hiszen ezzel a lépéssel ellenőrzése alá vonhatta a Kárpát-medence fontosabb városait és közlekedési hálózatát, amely mind a rövidtávú rendezésben, mind pedig a hosszútávú domináns pozíció kialakításában kulcsfontosságú lehetett. Ilyen biztató előjelek után mégsem került sor a megszállásra a tervezett formájában, aminek két fő oka volt. A francia kormány egyrészt saját szövetségesi ellenállásába ütközött. Nem csupán a területgyarapodásuk esetleges akadályoztatásától tartó csehszlovák és román kormány tiltakozott a francia bevonulás ellen, de a brit kormány sem támogatta az akciót, ami a számos területen lekötött francia hadsereg számára létfontosságú volt, hiszen csak a brit erőkkel együttműködve tudta ellátni feladatait.⁴³ Ettől függetlenül a Francia Keleti Hadsereg vezetése támogatta a tervet, amely lehetővé tette volna a visszavonuló a német Mackensen-hadsereg fogságba ejtését, valamint elősegítette volna a stratégia pontok (elsősorban Budapest és Pozsony) ellenőrzésével az egész régió politikai helyzetének stabilizálását. Ugyanakkor ehhez a művelethez nem állt rendelkezésre elegendő katonai erő. A Dunai Hadseregnek az oroszországi intervencióban való részvétel volt az elsődleges feladata, ezért érdemi bevetésére Magyarországon nem kerülhetett sor, a Keleti Hadsereg három gyalogoshadosztálya pedig elégtelen létszámú volt arra, hogy megfelelő erőkoncentrációt létrehozva szállja meg a magyar területeket, miközben még a Balkán-félsziget északi részén is voltak kötelezettségei. Ennek következtében a francia politikai vezetés november 20-án visszavonta korábbi utasítását Magyarország megszállására vonatkozóan,⁴⁴ amely olyan katonai úrt hozott létre, amelyet régiós szövetségesi igyekeztek a lehető leggyorsabban betölteni.

A szerb haderő már a belgrádi katonai konvenció aláírása előtt elfoglalta a számára juttatott területeket, a csehszlovák és a román erők ugyanakkor csak november elején kezdték meg benyomulásukat Magyarországra. Az antanthatalmak támogatását élvező csehszlovák erők már november 2-án megkezdték a Felvidék

.....
41 Ádám – Litván – Ormos 1993. 68–70.

42 Bernachot 1970a. 18.

43 Ormos 1984. 75–84.

44 Ádám – Litván – Ormos 1993. 82.

megszállását,⁴⁵ míg a háborúba november 10-én újból belépő Románia⁴⁶ hadseregének első alakulatai 12-én lépték át a magyar határt.⁴⁷ Ezeknek az erőknek az előrenyomulását csupán kisebb helyi jellegű katonai akciók lassították időnként, mivel a Károlyi-kormány a zűrzavaros bel- és külpolitikai helyzetben képtelen volt ütőképes magyar haderőt felállítani, amely alkalmas lett volna arra, hogy ezeknek az – eleinte kis létszámú – alakulatoknak az ország területére történő benyomulását megállítsa.⁴⁸ Az esetleges fegyveres ellenállás lehetőségét a francia külpolitika lépései is aláásták, amely a budapesti francia katonai misszió közvetítésével diplomáciai jegyzékekben követelte az érintett területek katonai kiürítését a magyar kormánytól. Vix alezredes a Felvidékre vonatkozóan 1918. december 3-án és december 23-án adott át két jegyzéket,⁴⁹ míg Erdélyre vonatkozóan 1919. január 27-én és március 20-án (mely utóbbi végül a kormány bukását és a Tanácsköztársaság kikiáltását vonta maga után).⁵⁰

Eközben a háttérben komoly vita zajlott a régióban tevékenykedő francia tábornokok között. A Dunai Hadsereg parancsnokaként Berthelot tábornok elsődleges feladatának a román hadsereg bevonását tekintette az oroszországi intervencióba, amihez meglátása szerint elsőként a románok magyarországi területekre vonatkozó igényeit kellett a lehető leggyorsabban és legnagyobb mértékben kielégíteni. Ugyanakkor Franchet d'Espèrey eleve szkeptikus volt mind az oroszországi intervencióval, mind pedig a román együttműködéssel kapcsolatban, ami előre vetítette a konfliktusok lehetőségét. A fentiekből kifolyólag Berthelot aktívan támogatta Románia Magyarországgal szembeni követeléseit, így december 12-én arra is engedélyt adott a román csapatoknak, hogy a korábban megállapított demarkációs vonalat átlépjék. Mind Henrys tábornok, mind Vix alezredes tiltakozott a döntés ellen, de ez nem akadályozta meg a román egységeket – melyek ekkor már 39.000 főt számláltak⁵¹ – további előrenyomulásukban, amelyek Kolozsvárt is megszállták, mielőtt Franchet d'Espèrey – Clemenceau által is támogatott – parancsa megállította őket december végén. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a román hadsereg a megállapodásokat figyelmen kívül hagyva január közepén újrameztelezte előretörését és elfoglalta a Máramarossziget–Nagybánya–Zilah–Csucsa–Zám vonalat, ami tovább élezte a francia főtisztek közötti egyébként is feszült viszonyt.⁵² Az ellenségeskedés végül csak április 24-én zárult le, amikor Berthelot

⁴⁵ Szijj 2000. 178.

⁴⁶ Ormos 1984. 74.

⁴⁷ Pollmann 2015. 344.

⁴⁸ Romsics 2007. 68–70.

⁴⁹ Bernachot 1970a. 28–29.

⁵⁰ Ormos 1984. 128., 185.

⁵¹ Bernachot 1970b. 53.

⁵² A részletekről l. Takács 2011. 281–295.

tábornokot leváltották posztjáról (Graziani tábornok követte őt a katonai misszió élén) és hazarendelték,⁵³ de ez már nem gyakorolt érdemi hatást a magyarországi eseményekre, mivel a kialakult politikai helyzet miatt a csehszlovák és román csapatok támadásba lendültek a Magyarországi Tanácsköztársaság elleni (noha erre a békekonferencián üléselő nagy hatalmaktól nem kaptak felhatalmazást, de ugyanakkor az utóbbiak nem is léptek fel ellene).⁵⁴ Ez egyben a korábbi területi igények hallgatóságos jóváhagyását is jelentette, mivel a bolsevizmus terjedése jelentette veszély felszámolása elsőbbséget élvezett a francia döntéshozók számára.

Noha korlátozott létszámából kifolyólag a Francia Keleti (Magyarországi) Hadsereg nem volt képes végrehajtani Magyarország megszállását, az ország területének egy kis részét mégis katonai ellenőrzés alá vonta. A haderő feladatai közé tartozott a Bánság megszállása és egy semleges zóna kialakítása, amely lehetővé teszi a jugoszláv és a román hadseregek közötti összetűzések elkerülését azokon a területeken, amelyekre mindkét állam igényt tartott. A kijelölt terület (észak-déli irányban a Marostól a Dunáig, keleten Orsovától Lippáig, nyugaton pedig Szerbcsanádtól Báziasig) megszállását a 11. gyalogoshadosztály hajtotta végre 1919. január 25. és 30. között.⁵⁵ A bizonytalan és folyamatosan változó politikai helyzet miatt ugyanakkor döntés született két magyarországi város, Arad és Szeged megszállásáról is, amelyek jó bázist képezhettek esetleges magyarországi fegyveres műveletek – erősítés esetén pedig az ország megszállásának – végrehajtásához. Az 1. afrikai vadászrezd egyik különítménye december 30-án foglalta el Aradot,⁵⁶ míg a 76. gyalogoshadosztály 210. gyalogrezde 1919. január 1. és 4. között rendezkedett be Szegeden.⁵⁷ Mivel január folyamán Henrys tábornok új megbízatást kapott, ezért helyét a francia haderő élén Paul de Lobit tábornok vette át,⁵⁸ akinek a hivatalos levélváltások tanúsága szerint szintén komoly fenntartásai voltak Berthelot tábornok erdélyi ténykedésével kapcsolatban.⁵⁹

Az 1919. április 16-án megindított román támadó hadművelet teret nyert a rosszul szervezett és kis létszámú magyar csapatokkal szemben, aminek eredményeképpen a román erők április végére a Tiszáig törtek előre. Ugyanekkor a csehszlovák erők is megindultak déli irányba és elfoglalták Sátoraljaújhegyt, illetve a Kárpátalja egy részét,⁶⁰ ahol kapcsolatba kerültek a román csapatokkal, amelyekkel össze is csaptak, végül csupán határozott francia utasításra szüntették

⁵³ Sandu 1997. 248.

⁵⁴ Ormos 1984. 241.

⁵⁵ Bernachot 1970a. 68.

⁵⁶ Martin 1920. 49.

⁵⁷ Anonyme 1922. 31.

⁵⁸ Bernachot 1970a. 57–58.

⁵⁹ Ádám – Litván – Ormos 1993. 245., 352–354., 380–381.

⁶⁰ Pollmann 2015. 346–347.

be az ellenségeskedést.⁶¹ A helyzet súlyosságát jól jelzi, hogy az 1918 vége óta a románok ellen folyamatosan harcoló Székely különítmény felvette a kapcsolatot a Magyarországi Hadsereg vezetésével, amelynek felajánlották megadásukat azzal a feltétellel, hogy Székelyföld nem kerül román fennhatóság alá. A francia hadvezetőség visszautasította az ajánlatot, mivel az elfogadhatatlan volt román szövetségese számára,⁶² így április 27-én az alakulat nagy része megadta magát a románoknak, kisebbik fele pedig a magyar Vörös Hadsereg kötelékében folytatta a harcot.⁶³ Az offenzíva folytatásának elősegítése céljából a román főparancsnokság engedélyt kért egy ezred Aradon történő állomásoztatására, amelyet a francia hadvezetés május 16-án először jóváhagyott, majd még aznap este – némi mérlegelés után – megtagadott.⁶⁴ A román erők ennek ellenére 17-én bevonultak a városba, ahol a magyar hivatalnokokat lecserélve saját közigazgatást kezdtek szervezni, miközben a franciákat távozásra szólították fel. A francia csapatok nem hagyták el a várost, de fegyverrel sem léptek fel az agresszíven betelepülő szövetségeseikkel szemben, így végül a két fél feszült hangulatban tevékenykedett tovább a városban a békekonferencia végleges döntését várva a település hovatartozásáról.⁶⁵ Ezek fényében viszont nem meglepő, hogy amikor Szeged kapcsán hasonló kérés érkezett Franchet d’Espèrey tábornokhoz, annak teljesítését a leg-
határozottabban utasította el.⁶⁶

Mivel a Magyarországi Hadsereg vezetése komoly potenciált látott egy anti-kommunista érzelmű magyar politikai erőben, amelynek segítségével könnyebb lesz felszámolni a Tanácsköztársaságot, helyreállítani a rendet és véget vetni az ellenségeskedéseknek, ezért támogatta a május 5-én Aradon Károlyi Gyula vezetésével létrehozott magyar ellenkormány felállítását, amely május 8-án Szegedre helyezte át székhelyét. Ennek hadügyminiszteri posztját Horthy Miklós ellentengernagy töltötte be, aki francia engedéllyel azonnal hozzá is látott a saját fegyveres erő megteremtéséhez, aminek eredményeként néhány héten belül az úgynevezett Nemzeti Hadsereg kötelékében belül már több zászlóaljat sikerült felállítani.⁶⁷ A haderő létrehozásához komoly segítséget jelentett a sorozás engedélyezése a

⁶¹ Szijj 2010. 591–592.

⁶² Bernachot 1970a. 148–149.

⁶³ Laczkó 1992. 65–82.

⁶⁴ SHD GR 26 N 89/6. Armée française de Hongrie: J.M.O. 16-31 mai 1919. Message du Général Commandant Armée de Hongrie du 16 mai 1919., Message téléphone du Général Commandant Armée de Hongrie du 16 mai 1919.

⁶⁵ SHD GR 26 N 89/6. Armée française de Hongrie: J.M.O. 16-31 mai 1919. Message du du Général Commandant Armée de Hongrie du 17 mai 1919., Copie de télégramme du lieutenant-colonel Defer et du général de Tournaure du 17 mai 1919.

⁶⁶ SHD GR 26 N 89/6. Armée française de Hongrie: J.M.O. 16-31 mai 1919. Télégramme du Général Commandant Armée Alliée Orientale du 28 mai 1919.

⁶⁷ Ormos 1998. 58–59.

francia katonai parancsnokság részéről a saját fennhatósága alatt álló területen, amely hozzájárult a létszám gyors növekedéséhez, valamint a közreműködés a létrejövő alakulatok felfegyverzésében, melynek keretében augusztus elején 5369 puskát, 101 géppuskát és 9 löveget adtak át a formálódó magyar hadseregnek.⁶⁸

Miután július 9-én a békekonferencián hivatalosan is meghatározták a bán-sági jugoszláv–román határvonalat, július 16. és 22. között sor került a francia csapatok kivonására a semleges zónából, ami egyben a különleges státuszú terület fennállásának végét is jelentette. Mivel a nyári hadműveletek során a román hadseregnek a magyar haderő feletti győzelme teljesnek bizonyult, a francia főparancsnokság július 29-én szeptember 10-i hatállyal elrendelte a Magyarországi Hadsereg feloszlátását. A haderő egységeinek többségét le kellett szerelni és hazaszállítani, a fennmaradó alakulatokat – három gyarmati lövészetredet, egy harcokocsizászlóaljat, egy páncélautó szakaszt, egy szpáhiezredet és egy repülőszázadot – pedig a Dunai Hadsereg kötelékébe kellett rendelni, amelyet ekkortól kezdve (újból) Francia Keleti Hadseregnek neveztek. A szövetségeseivel szerzett korábbi tapasztalatok fényében ugyanakkor a helyi francia katonai parancsnokság, amelyet augusztus 12-től Charles de Tournadre tábornok vezetett, fontosnak tartotta, hogy a kivonulás során Szegedet hagyják el utoljára a francia erők, a város feletti fennhatóságot pedig a magyar hatóságoknak adják át, ne pedig a szerb vagy román csapatoknak, amelyek feljegyzéseik szerint ugrásra készen állomásoztak a város közelében, hogy saját irányításuk alá vonják azt a franciák távozása után. A szilárd magyar politikai és katonai hatalom kialakulása – amelyhez a francia fél tevőlegesen hozzájárult, ahogy azt korábban láttuk –, valamint a román hadsereg 1920 elején lezajlott kivonása a térségből már nem tette szükségessé a Szeged körüli francia védelem fenntartását, ezért a terület feletti francia fennhatóságot 1920. február 1-jén megszüntették, az utolsó francia katonák pedig február 18-án⁶⁹ (más források szerint február 29-én)⁷⁰ hagyták el a várost, ezzel pedig véget ért a magyarországi francia megszállás időszaka.

* * *

Nagyon könnyű lenne a Clausewitz-től származó híres kijelentés alapján, mely szerint „*A háború a politika folytatása más eszközökkel.*”, arra a megállapításra jutnunk, hogy a Magyarországon bevetett francia haderő csupán a nagyhatalmak és főképpen Franciaország szándékainak végrehajtója volt, amely érdemben nem tudott és nem is akart az előbbi említett céloktól eltérő hatást gyakorolni a később

⁶⁸ Szijj 2010. 494–495.

⁶⁹ Bernachot 1970a. 189–231.

⁷⁰ Nagy 2019. 79.

kialakult határvonalakra. Ugyanakkor a fent bemutatott eseményekből világosan kiderül, hogy a régióban tevékenykedő katonai parancsnokok rendelkeztek akkora mozgástérrel, amelynek segítségével a számukra kiadott utasítások betűjétől és esetenként szellemétől eltérő lépéseket is tudtak tenni.

Amellett, hogy a vizsgált másfél év során a Szövetséges Keleti Hadsereg vezetése (és annak alárendelt egységei) a Párizsból – az ott zajló békekonzferenciától és a francia kormánytól – érkező parancsok szerint jártak el, voltak olyan esetek, amikor saját meggyőződéstől hajtva más akciókat hajtottak végre, amelyek hatást gyakoroltak a később kialakuló határvonalakra is. A déli semleges zóna fenntartása és a diplomáciai jegyzékek közvetítése az előbbieik közé tartozik, míg például a román igények Berthelot tábornok részéről történő aktív támogatása az utóbbiak közé. Magyar szemmel nézve mindezek általánosságban káros következményekkel jártak, hiszen hozzájárultak egy olyan katonai status quo létrehozásához, amelyre hivatkozva a szomszédos államoknak könnyebb volt utána politikai – és főképpen területi – előnyöket elérni.⁷¹ Ebből kifolyólag a francia haderő szerepvállalása kettős: egyrészt káros, hiszen a legtöbbször régiós szövetségesei érdekeit tartva szem előtt hátrányos helyzetbe hozta Magyarországot, másrészt a déli megszállási zónában fenntartotta a rendet, megakadályozta a visszaéléseket és fosztogatásokat, ráadásul a Nemzeti Hadsereg támogatásával elősegítette egy stabil magyar politikai és katonai rendszer létrejöttét.

Ez alapján valószínűsíthető, hogy Magyarország teljes területének francia megszállása – amelyre a helyi francia katonai vezetés számos alkalommal tett javaslatot, és eleinte a magyar politikai vezetés is erősen támogatta – a békekonzferencia döntéseinek végrehajtásával együtt is összességében minden bizonnyal jobb lett volna az ország számára, mint a csehszlovák és román csapatok elleni harc, illetve az azt követő megszállás, amelyek komoly emberi, gazdasági és politikai veszteséggel jártak. Mindez azonban nem valósulhatott meg a rendelkezésre álló katonai erők gyengesége, valamint a közép- és kelet-európai diplomáciai együttállás miatt,⁷² így végül a Francia Keleti Hadsereg csupán epizódszerepet tudott játszani a magyarországi eseményekben, amely csupán helyi szinten (lásd például Szeged) járt magyar szempontból pozitív következményekkel, összességében csupán az általános bel- és külpolitikai helyzet fokozásához járult hozzá (Vix-jegyzék: 1919. február 26.), amelynek következtében az ország elkerülhetetlenül sodródott bele egy olyan fegyveres konfliktusba, amelyet nem nyerhetett meg.

Távolabbról szemlélve az eseményeket, a francia csapatok be(nem)vetése jól mutatja a francia diplomácia és hadsereg szándékai és lehetőségei között feszülő

⁷¹ L. pl. Románia helyzetét 1919 második felében Magyarország jelentős részének megszállása után. Sandu 2016. 169.

⁷² Kecskés 2010. 141–142.

ellentétet, amely ebben az esetben Franciaország számára csupán egy, a már meglévők sorát gyarapító potenciális szövetséges elvesztését okozta, Magyarország számára viszont a már ismert katasztrofális következményekkel járt.

Források

Service historique de la Défense (Vincennes)
SHD GR 26 N 89/2. Armée française de Hongrie.

Felhasznált irodalom

- Ádám – Litván – Ormos 1993 = Documents diplomatiques français sur l'histoire du bassin des Carpates 1918–1932. Rédacteur en chef de la série : Magda Ádám. Volume I. octobre 1918 – août 1919. Documents recueillis par Magda Adám – György Litván – Mária Ormos. La préparation de ce volume fut établie en collaboration avec Zoltán Dercze – Katalin Litán – István Majoros sous la direction de Magda Ádám. Budapest, 1993.
- Anonyme 1922 = Anonyme: Historique du 210e régiment d'infanterie. Dijon, 1922.
- Avenel 2010 = Avenel, Jean-David: Interventions alliées pendant la guerre civile russe (1918–1920). Paris, 2010. (Collection Campagnes & stratégies. Les grandes batailles 36.)
- Balla 2018 = Balla Tibor: Magyar katonák a Nagy Háború nyugati frontján. In: Gyánti István – Kult László (szerk.): Tanulmányok Ódor Imre emlékére. Pécs, 2018. 46–55.
- Balla – Pollmann 2015 = Balla Tibor – Pollmann Ferenc: Az Osztrák–Magyar Monarchia az első világháborúban (1914–1918). In: Hermann Róbert (szerk.): Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919. Budapest, 2015. 275–338.
- Bene 2019 = Bene Krisztián: Hasznos ellenségek? Az első világháború alatti francia–magyar katonai kapcsolatok egy különleges fejezete: a francia fegyveres erők magyar tagjai. In: Böhm Gábor – Czeferner Dóra – Fedeles Tamás (szerk.): Pécsi Tudományegyetem Bölcsész Akadémia 3. Pécs, 2019. 34–60.
- Bernachot 1970a = Bernachot, Jean: Les armées françaises en Orient après l'armistice de 1918. L'armée française d'Orient l'armée de Hongrie. Paris, 1970.

- Bernachot 1970b = Bernachot, Jean: Les armées françaises en Orient après l'armistice de 1918. L'armée du Danube, l'armée française d'Orient. Paris, 1970.
- Berstein 2018 = Berstein, Serge (Ed.): Ils ont fait la paix. Le traité de Versailles vu de France et d'ailleurs. Paris, 2018.
- Bertényi 2000 = Bertényi Iván: A tizennegyedik század története. Budapest, 2000.
- Comor 2013 = Comor, André-Paul: La Légion étrangère. Histoire et dictionnaire. Paris, 2013. (Bouquins.)
- Dankovics – Pataki 2000 = Dankovics László – Pataki Gábor Zsolt: Clemenceau és Magyarország. Egy feltételezett gyűlölködés és ami mögötte van. Külpolitika 6. (2000/1–2.), 160–181.
- D'Azay 2018 = D'Azay, Francis: « Vous me le rendrez à Bucarest!... » La mission roumaine du Général Berthelot (1916–1919). Paris, 2018.
- De Gmeline 2016 = De Gmeline, Patrick: Nouvelle histoire de la Légion étrangère. Paris, 2016.
- De Sédouy 2017 = De Sédouy, Jacques-Alain: Ils ont refait le monde 1919-1920. Le traité de Versailles. Paris, 2017. (Histoire.)
- Galántai 2000 = Galántai József: Az I. világháború. Budapest, 2000.
- Hajdu 2010 = Hajdu Tibor: A padovai fegyverszüneti és a belgrádi katonai egyezmény. In: Romsics Ignác (főszerk.): Magyarország az első világháborúban. Budapest, 2010. 168–178.
- Horthy 2011 = Horthy Miklós: Emlékirataim. Budapest, 2011.
- Kecskés 2010 = Kecskés D. Gusztáv: A trianoni békeszerződés kelet-közép-európai háttere a francia külpolitika perspektívájában. In: Borhi László (szerk.): Európa, nemzet, külpolitika. Tanulmányok Ádám Magda 85. születésnapjára. Budapest, 2010. 131–142.
- Keegan 2010 = Keegan, John: Az első világháború. Budapest, 2010.
- Kristó 1998 = Kristó Gyula: Magyarország története 895–1301. Budapest, 1998. (Osiris Tankönyvek)
- Laczkó 1992 = Laczkó Mihály: Áruló volt-e a Székely Hadosztály? Honismeret 20. (1992:2.), 65–82.
- Lázár 2013 = Lázár Balázs: L'armée de Napoléon en Hongrie en 1809. Revue historique des armées 270. (2013), 23–30.
- Lowczyk 2008 = Lowczyk, Olivier: Le général Bourgeois, un militaire imposé? L'influence de l'état-major français sur le Comité d'études en 1917. Guerres mondiales et conflits contemporains 229. (2008:1), 5–19.
- Majoros 1998 = Majoros István: Francia intervenció Dél-Oroszországban (1918–1919). Századok 132. (1998), 1323–1342.
- Majoros 2008 = Majoros István: A francia külpolitika magyarságképe a századelőtől Trianonig. Limes, Nemzetpolitikai Szemle 21. (2008:2), 17–28.

- Majoros 2019a = Majoros István: Franciaország hadicéljainak alakulása 1917 elejéig. In: Gulyás László (főszerk.): A trianoni békediktátum története hét kötetben. I. kötet. Szeged, 2019. 117–122.
- Majoros 2019b = Majoros István: Franciaország hadicéljainak alakulása 1917 februárjától 1918 tavaszáig. In: Gulyás László (főszerk.): A trianoni békediktátum története hét kötetben. I. kötet. Szeged, 2019. 134–136.
- Martin 1920 = Martin, Léonce: En campagne européenne 1914–1919. 1er régiment de chasseurs d’Afrique. Paris, 1920.
- Nagy 2019 = Nagy Miklós: Francia megszállás Szegeden (1918–1920). Szeged, 2019.
- Ormos 1984 = Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918–1920. Budapest, 1984.
- Ormos 1998 = Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában (1914–1945). Debrecen, 1998. (Történelmi kézikönyvtár.)
- Ormos – Majoros 1998 = Ormos Mária – Majoros István: Európa a nemzetközi küzdőtéren. Budapest, 1998. (Janus/Osiris könyvek)
- Peev 2016 = Peev, Gueorgui: Les Bulgares face aux Français sur le Front de Macédoine 1915–1918. In: Le Naour, Jean-Yves (Ed.): Front d’Orient, 1914–1919. Les soldats oubliés. Marseille, 2016. 83–99.
- Pollmann 2015 = Pollmann Ferenc: A forradalmak kora (1918–1919). In: Hermann Róbert (szerk.): Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919. Budapest, 2015. 339–352.
- Popescu 2016 = Popescu, Stefan: L’Albanie dans la Première Guerre mondiale. Dynamiques locales et occupations étrangères. In: Le Naour, Jean-Yves (Ed.): Front d’Orient, 1914–1919. Les soldats oubliés. Marseille, 2016. 149–156.
- Romsics 2007 = Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés. Budapest, 2007.
- Sandu 1997 = Traian Sandu. L’appui contesté du général Berthelot aux revendications roumaines au sujet de la Transylvanie et du statut d’allié, décembre 1918-avril 1919. Revue roumaine d’histoire XXXVI. (1997:2), 241–248.
- Sandu 2016 = Sandu, Traian: La Roumanie, l’allié à contretemps. (R)entrées et sortie(s) de guerre d’une petite puissance. In: Le Naour, Jean-Yves (Ed.): Front d’Orient, 1914–1919. Les soldats oubliés. Marseille, 2016. 157–170.
- Saral – Saral 2012 = Saral, İsmail Tosun – Saral, Emre: Canakkale ve Sina-Filistin Cepheleğinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topcu Bataryalari. Ankara, 2012. (Türk-Macar Dostluk Derneği yayınları 9.)
- Schiavon 2016 = Schiavon, Max: Le Front d’Orient. Du désastre des Dardanelles à la victoire finale 1915–1919. Paris, 2016. (Texte)
- Szijj 2000 = Szijj Jolán (főszerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Budapest, 2000.

- Takács 2011 = Takács Gyula: Francia tisztek illetékességi nézeteltéréseinek háttere Magyarországon 1918–1919-ben. In: Oszetzky Éva – Bene Krisztián (szerk.): Újlatin nyelvek és kultúrák. Pécs, 2011. 281–295. (Újlatin filológia 3.)
- Travaux du Comité d'études 1918 = Travaux du Comité d'études. L'Alsace-Lorraine et la frontière du Nord-Est. Tome Premier. Paris, 1918.
- Travaux du Comité d'études 1919 = Travaux du Comité d'études. Questions européennes. Tome second. Paris, 1919.
- Vadász 1969 = Vadász Sándor: Vix és Károlyi. Hadtörténelmi Közlemények 16. (1969:2), 239–265.